

TAAL IN DE AANVOERDERSROL BIJ BREDE ONTWIKKELING INAUGURATIE VAN HET NIEUWE LECTORAAT TAAL & ONTWIKKELING

INTERVIEW MET DE NIEUWE
LECTOR, WENCKJE JONGSTRA

Gefeliciteerd met de officiële benoeming tot lector aan de Hogeschool KPZ. Het lectoraat heeft de titel Taal & Ontwikkeling en je lectorale rede heeft als titel ‘Taal voor elkaar. Taalbewust bouwen aan totaalontwikkeling’. Waar richt het lectoraat zich op?

Dank voor de felicitaties. Het lectoraat doet samen met de doelgroep praktijkgericht onderzoek naar hoe (aankomend) professionals gezamenlijk de taalcompetenties van opgroeiende kinderen kunnen bevorderen in samenhang met groei in de andere leer- en ontwikkelgebieden. We onderzoeken wat hierbij de randvoorwaarden zijn, zodat we (aankomend) professionals in onderwijs en opvoeding handvatten kunnen bieden om in de omgang met kinderen bewust aan te sturen op het gebruik van taal om de wereld om hen heen te begrijpen, zich uit te drukken en verbinding te zoeken met anderen. In het lectoraat doen we dat door middel van praktijkgericht onderzoek in en met het werkveld: dat levert tools op om te bewust te werken aan taalontwikkeling bij kinderen en jongeren.

Er lijkt een wat enge opvatting van taalvaardigheid te zijn: taalnormen spelen nu een grote rol bij taalontwikkeling op school, terwijl je juist taalvaardiger wordt als je taal in het onderwijs functioneler en meer betekenisvol aanbiedt en inzet op dieper begrip: de basisvaardigheden taal worden eigenlijk goed gestimuleerd als je zorgt voor rijke taal- en leesomgevingen in alle leergebieden en taalontwikkelen handelt.

Basisvaardigheden en brede ontwikkeling gaan hand in hand: taal als denkinstrument: met elkaar op basis van rijke bronnen nadenken over hoe we naar iets kijken, inzichten opdoen, maar ook elkaar leren begrijpen en leren inzien hoe taal kan sturen, kan roeren, kan verwarren, en vooral hoe taal kan verbinden.

Wat moeten kinderen dan precies leren als het gaat om taal?

Taal is niet alleen een middel om te communiceren, maar ook om perspectieven te begrijpen, kritisch en creatief te denken, en hiermee betekenis te geven aan de wereld. Taal in opvoeding en onderwijs zou gericht moeten zijn op de bredere ontwikkeling, totaalontwikkeling noem ik het, waarbij taalcompetenties bevorderd worden in samenhang met de andere kerndoelen, met persoonsvorming, inclusief het aanleren van competenties die nodig zijn om maatschappelijke doelen te bereiken. Bij het laatste gaat het erom dat kinderen leren om samen kennis te construeren, samen te werken en te leven in een pluriforme wereld, en leren vanuit collectieve actie zorg te dragen voor het welzijn van mens en aarde.

En als we dat van kinderen vragen, vragen we dat ook van de professionals die met hen werken én op de opleiders van die professionals. Een deel van lectoraat richt daarom ook op het gebruik van professionele taal.

Wenckje Jongstra en Véronique Damoiseaux

En wat betekent het dan om taalbewust te bouwen?

In eerste instantie het bewustzijn dat taal de hele dag door een rol speelt: we hebben te maken met leer- en ontwikkelgebieden, waar bijvoorbeeld de zaakvakken, burgerschapsvorming, maar ook sociaal-emotionele ontwikkeling onder vallen en bij al die gebieden hoort een eigen, specifieke taal. Ten tweede is het van belang om kinderen veel nieuwe perspectieven te bieden, zodat ze kennis van de wereld opdoen, maar ook van elkaar en van zichzelf. Dit alles doe je door kinderen onder te dompelen in en te confronteren met vele rijke, informatieve en verhalende (digitale) bronnen. Ten derde is het van belang om actief met deze perspectieven aan de slag te gaan door hierover kwaliteitsvolle interacties aan te gaan. Het vraagt van professionals dat ze een positief talenklimaat creëren, hun eigen taalgebruik bewust afstemmen op leerlingen en leerlingen taalruimte bieden voor denkprocessen en hierbij taalsteun geven, maar ook hen ondersteunen bij het doorgronden van geschreven en gesproken taal door expliciet verschillende taalperspectieven aan te reiken en deze te verkennen. Samen met kinderen reflecteren op de taalvormen, taalstructuur en de functie van taal in relatie tot de betekenis, dat is belangrijk: nadenken over de inhoud van die bronnen

en nadenken over de manier waarop die boodschap wordt gebracht. Het voeren van dialogische gesprekken is noodzakelijk om die perspectieven te verkennen. In deze beredeneerde pedagogisch-didactische aanpak worden leerlingen ondersteund om een soort taalantenne te ontwikkelen, waarbij je bewust bent van de kracht van taal en een gevoeligheid ontwikkelt voor taal. Uiteraard benut je hierbij ook alle talen die er zijn.

Bronnen, zoals jeugdliteratuur, zowel fictie als informatieve teksten, het jeugdjournaal en krantenartikelen helpen om perspectieven aan te reiken om naar je omgeving te kijken. Door over die bronnen in gesprek te gaan, op school en thuis, en over de vakken heen, helpen we kinderen zich daartoe te verhouden en gezamenlijk betekenis te geven aan het leven zoals dat zich aan hen voordoet. We moeten ons realiseren dat we in de samenleving te maken met hardnekkige ongelijkheid en er is een roep om meer sociale cohesie. Taal is verweven met die ongelijkheid. Er zijn al vroeg grote verschillen in taalvaardigheid tussen jonge kinderen zichtbaar die je mede kunt verklaren vanuit die ongelijkheid. Niet iedereen heeft toegang tot dezelfde hulpbronnen en mensen leven steeds meer in hun eigen bubbel.

Daarom is taal in opvoeding en onderwijs vooral ook een maatschappelijke opdracht: waarin we kinderen leren denken vanuit het collectieve belang en we ze leren om taal hierbij vooral als kracht benutten: Taal voor elkaar; samen leren denken, samen leren weten, samen leren doen, samen leren zijn, zoals tegenwoordig meer en meer geopperd wordt door organisaties als UNESCO. We hebben elkaar nodig om samen te leven en om gezamenlijk problemen aan te pakken.

Dit vraagt in eerste instantie om taalbewustzijn bij leraren, dat bestaat uit taalkennis en inzicht in taalverwerving, maar ook uit pedagogisch-didactische vaardigheden in het benutten van taal, en ook uit reflectie op het eigen taalgebruik.

En waarover zouden die gesprekken moeten gaan?

Het gezamenlijk bespreken van sociaal-morele dilemma's in verhalen helpt kinderen bijvoorbeeld om zich te verhouden tot zichzelf en anderen in een diverse samenleving. Maar ook gesprekken over de verschillende perspectieven die er aan onderwerpen vastzitten. Neem een onderwerp als de griepgolf. Hier kun je vanuit vele waardevolle inhoud uit verschillende kerndoelen over leren. Thematisch onderwijs leent zich goed om onderwerpen vanuit verschillende vakdisciplines te leren analyseren. Op Hogeschool KPZ zijn we jaren geleden al begonnen met het lezen van verschillende bronnen, schurende en naburige teksten. Als je met twee kinderen twee teksten leest en je voert daarover een goed gesprek, heb je eigenlijk vijf perspectieven: je interpreteert beide bronnen en door het gesprek construeer je een nieuwe interpretatie. Wil je een bron goed kunnen interpreteren, dan zul je ook aandacht moeten besteden aan de toon, de woordkeuze, de manier waarop die boodschap wordt gebracht.

Je hebt het over een taalantenne en taalgevoel. Wat heb je zelf met taal, waar ligt jouw eigen passie?

Ik ben zeker geen taalpurist. Taal moet niet uitsluiten maar juist uitnodigen tot leren en voelen, en soms ook tot actie. Ik kan echt genieten van taal. Een ogenschijnlijk simpel woord als 'aarde', bijvoorbeeld. Aarde is zo'n mooi woord, er zit veel geur aan. 'Aarden' is ervan afgeleid. Prachtig toch, hoe je thuis voelen dan wordt uitgedrukt. Wortelschieten is dan natuurlijk helemaal mooi. Wat is het verschil tussen aarde en wereld? Mooie filosofische vragen om met kinderen over in gesprek te gaan. Dat soort vragen is ook zo anders dan je bezighouden met de normen

rondom taal, over wat goed of fout is. Wij zijn ook wel bijzonder als mens, de taal die we kunnen gebruiken om ons uit te drukken; dieren kunnen zich ook subtieler uitdrukken dan we wellicht denken, kunnen ook heel genuanceerd gevoelens ervaren, maar het reflecteren op taal, dat is wel iets heel typisch voor mensen. Dat boeit me erg. En al heel lang ook. In mijn studie interesseerde taalkunde me: dat we een aangeboren taalsysteem zouden hebben, dat fascineerde met toen al.

Maar nu, zoveel jaren later, vind ik het vooral ook interessant hoe taal werkt en hoe we deze inzichten in de ontwikkeling van kinderen kunnen benutten, bijvoorbeeld hoe taal werkt in machtsstructuur. Sommige kinderen zijn heel gevoelig voor taal waar macht in door klinkt. Je ziet ook in politiek hoe belangrijk taal is, wat het gewicht kan zijn van woorden. Hoe stemmen we af op elkaar of juist niet, wat is het effect van ons taalgebruik, van de toon. En dan heb je ook nog de ontwikkelingen met AI. Wat gaan die ons brengen in het optimaliseren van kansen voor kinderen?

Kansengelijkheid, diversiteit en een inclusieve leeromgeving zijn belangrijke thema's voor het lectoraat. Hogeschool KPZ heeft de emancipatorische en pedagogische opdracht om professionals in het educatieve veld op te leiden met een krachtige identiteit, met oog voor de ander en de ontwikkeling van de ander. Hoe sluiten de lectoraatthema's daarop aan?

Er zijn zoals gezegd grote verschillen tussen kinderen; hun achtergrond, wel of niet opgegroeid met de Nederlandse taal, voorlezen of juist niet, veel boeken thuis, veel stress door armoede terwijl andere gezinnen veel minder zorgen hebben. In je groep zit die maatschappij ook. Verschillen in taalvaardigheden zijn vaak terug te voeren naar die factoren. Dan kun je je de vraag stellen hoe je die omgeving kunt voeden met hulpbronnen zodat je compenseert voor die kansongelijkheid. Door boeken naar de thuisomgeving te brengen, boekgifting, vergroot je de kans om in de thuisomgeving al vroeg met boeken in aanraking te komen. Juist boeken die de thuistaal ruimte geven, werken dan positief; de thuistalen van kinderen waarderen en inzetten in de school, meer inclusief denken en handelen is belangrijk, ook voor de identiteitsontwikkeling.

Je ziet het kind in zijn totaliteit, het mag er zijn en wordt gewaardeerd. Maar ook door sectoroverstijgend samen te werken, bijvoorbeeld met welzijn en de kinderopvang. Dat is een uitermate complexe opdracht overigens.

Hoe ondersteunt het lectoraat (aankomende) professionals daarbij?

We sluiten daarop aan met verschillende projecten. 'Lezen en laten lezen' bijvoorbeeld zet in op het ontwikkelen van leesbevorderende competenties en een goede leescultuur. Daar hadden we vanuit een eerder project een tool voor ontwikkeld, waarmee scholen de diverse aspecten van de leescultuur in beeld kunnen brengen. Dat gaat verder dan het lezen van boeken op papier, het gaat ook over andere bronnen: digitaal lezen, podcasts, beelden die je iets vertellen en die je moet leren lezen. En het gaat niet alleen over de professional in de klas, en in hoeverre die als leesbevorderaar optreedt, maar ook over taalbeleid dat terug te zien is in de school en over samenwerken met bijvoorbeeld de bibliotheek en met ouders.

Inmiddels heeft dat project zijn weg gevonden naar de opleidingen: we bevragen studenten op hun rol als leesbevorderaar en studenten deeltijd die kiezen voor een specialisatie in Leescultuur onderzoeken de leescultuur op de school waar ze hun LIO doen alvorens zich voor hun thesis te verdiepen in een specifiek aspect. Om leraren in het veld te ondersteunen in hun rol als leesbevorderaar, werken we samen met externe partners. Lezen is ook een pedagogische opdracht: het juiste boek of een goed gesprek over teksten helpt kinderen meer grip te krijgen op zichzelf en belangrijke onderwerpen die spelen in hun leven. Daarom is het zo belangrijk dat professionals rijke teksten inzetten. In opdracht van Taalunie hebben mijn collega Boukje Bruins en ik samen met Vlaamse partners educatief materiaal ontwikkeld bij de website rijketeksten.org van Taalunie. Scholen en kinderopvangorganisaties kunnen deze materialen benutten bij professionalisering.

Het werken met schurende en naburige teksten, dat ik eerder noemde, valt onder de themalijn Meervoudige Perspectieven. Hugo van den Ende en ik zijn daar jaren geleden mee begonnen en het was ons eerste project met basisscholen, met een financiële bijdrage van Stichting Lezen, en het werd destijds ook echt een thema in team taal. Alle collega's, ook bij de vakken wereldgericht onderwijs, hebben daar mooie bijdragen aan geleverd en het heeft zo ook een belangrijke plek gekregen in de

pabo-bachelor: alle studenten maken daar kennis mee. En ook in nascholingen zoals de opleiding tot Taalcoördinator en de cursus Lezen en schrijven in wereldgericht onderwijs wordt gewerkt met dit principe.

Veel pabo's houden zich nu bezig met burgerschap. We richten ons in ons lectoraat ook op de relatie tussen burgerschap en lezen, op taal en burgerschap, omdat het inleven in andere perspectieven zo mooi kan als je verschillen bronnen verkent met elkaar en leert om samen te redeneren, historisch te redeneren ook. Dat samen nieuwe inzichten construeren, die interactie, daar zit de waarde in. Jeugdliteratuur kan daar heel goed bij helpen en Bertjaap van der Ploeg richt zich daar nu op in zijn promotieonderzoek. Samen met andere pabo's hebben we ook gewerkt aan het project 'Boek en burgerschap' (zie *Veerkracht*, 2023).

Bijzonder is het project rondom prentenboeken zonder tekst. Wat maakt het zo krachtig?

Tekstloze prentenboeken zijn een rijke bron voor interactie en ze lokken uit dat kinderen actief samen betekenis gaan construeren. Het biedt ouders en professionals bovendien de mogelijkheid om, ongeacht de taal, met jonge kinderen te praten over prenten en zelf het verhaal te vormen bij de prenten. Daarom heet het project ook 'Tekstloos maar kansrijk'. Heel vroeg daarmee beginnen is belangrijk, om zoveel mogelijk te compenseren voor kansenongelijkheid.

Hoe jonger hoe ontvankelijker. We starten daar dus ook al mee in de voorschoolse periode. Die prentenboeken zetten aan om spreekwoordelijk 'tussen de regels door te lezen': wat staat er niet, maar is er wel. Ouder en kind gaan samen het boek verkennen, duiken in de personages en laten hun verbeelding spreken: wat gebeurt hier, waar zie je dat aan: de kijker leert te interpreteren. Bij oudere kinderen kunnen ook de beeldaspecten ter sprake komen, want die bepalen ook deels de boodschap. Gezamenlijk een vertelling maken is heel waardevol: alle kijkers nemen een eigen referentiekader mee, maar door te luisteren naar elkaar en steeds opnieuw te kijken naar de platen, schuiven die manieren van kijken op en hoor je andere perspectieven op diezelfde platen. Die boeken bieden ook veel kansen voor het verbinden van jongere en oudere kinderen: zij kunnen samen in gesprek over die verhalen. Cross-age peer learning kan in het Nederlandse onderwijs nog meer benut worden. Ook leg je met deze boeken een basis voor schrijven. Die prentenboeken zijn bovendien een waardevolle inblik in andere culturen. Door samen die prentenboeken te bekijken en het verhaal erbij te bedenken, leren kinderen én veel verhalen kennen uit allerlei culturen, én ze maken kennis met een enorme rijkdom aan illustraties en vormgeving. Het zijn echte kunstwerken en ook interessant voor bovenbouwleerlingen. Tekstloze prentenboeken zijn multifunctioneel.

Die emancipatorische opdracht is gericht op een brede groep professionals, begrijp ik.

Dat klopt. Het lectoraat richt zich niet alleen op de interactie tussen volwassenen en kinderen, maar ook op de interactie tussen die volwassenen: tussen professionals uit verschillende disciplines, zoals vakdocenten uit verschillende vakgebieden die met een andere achtergrond en opleiding vanuit een ander perspectief bronnen interpreteren en inzetten. Professionals als pedagogen, leesspecialisten, jongerenwerkers, die andere taal hanteren als zij de ontwikkeling van kinderen duiden; tussen professionals en ouders. Daarom werken we ook met inzichten vanuit de andere onderzoeklijnen van het KIC, in dit geval interprofessioneel samenwerken; interactie en professionele taal, pedagogisch coachen en oudergesprekken krijgen daarbij aandacht. Het overkoepelende thema van het kenniscentrum, waar het lectoraat onderdeel van uitmaakt, is niet voor niets 'perspectieven op kansrijke ontwikkeling'. Voor een goede (to)taalontwikkeling van kinderen hebben we iedereen nodig die zich rondom dat kind schaart. We zullen daartoe de leefwerelden van kinderen moeten verbinden, zoals school en thuis, maar ook de verschillende sectoren die zich richten op kinderen, zoals voorschoolse educatie, basisschool, kinderopvang, het voortgezet onderwijs en jongerenwerk.

Bovendien is het nodig dat leer- en ontwikkelgebieden meer in samenwerking worden aangeboden, mét behoud van eigenheid en dat we taalontwikkeland handelen. In onze projecten zoeken we met de vakdisciplines en met pedagogiek daarom ook bewust die samenwerking op. En we zien het bijvoorbeeld ook in het curriculum van de deeltijdpabo en in het nieuwe curriculum van de bachelor voltijd. Dat vraagt intensief samenwerken over de grenzen van het vakgebied, om elkaars taal te leren spreken.

Onlangs zijn de nieuwe concept-kerndoelen Nederlands gepubliceerd. Daar lijkt het lectoraat goed bij aan te sluiten.

Dat klopt, we hebben het tij mee. Ook in de nieuwe kerndoelen is het uitgangspunt dat scholen een leerrijke en taalrijke omgeving dienen te creëren voor kinderen en dat kinderen op een functionele manier, zoals de Taalunie dat in *Iedereen Taalcompetent* heeft beschreven, taalcompetenties ontwikkelen. De basisvaardigheden waar veel over is te doen, gaan weliswaar sec over lezen, schrijven en mondelinge taalvaardigheid, maar om sterk in de basis te worden, moet je juist de breedte opzoeken. En natuurlijk het is prachtig, dat jeugdliteratuur hier expliciet is opgenomen. De opdracht die scholen vanuit de nieuwe kerndoelen krijgen, is behoorlijk complex: geïntegreerd werken, relaties zien, maar ook nog domeingerelateerde kennis leren zien en daar passende taal bij leren begrijpen en gebruiken en kunnen reflecteren op die taal en dat taalgebruik: taal is niet alleen een middel, maar wordt ook het doel, het onderwerp van gesprek.

De griepgolf bijv. kun je vanuit verschillende disciplines benaderen. Met (digitale) bronnen, zoals jeugdliteratuur, podcasts, beelden etc. kun je kinderen voeden om het onderwerp vanuit allerlei kanten te leren bekijken. Je verbindt de kerndoelen aan elkaar en leert kinderen om over het onderwerp gezamenlijk te denken, te weten, maar ook te doen, te handelen en dan zit je weer bij burgerschap. Taal en collectieve actie zou meer het vertrekpunt kunnen zijn in leerprocessen.

Een geïntegreerde benadering betekent voor de opleidingen dat professionals ook zelf multidisciplinair moeten kunnen kijken en dat vraagt ook wat van opleiders van professionals uit het werkveld: ze stappen over de grenzen van hun vakgebied en leren hun eigen specialisme te verbinden met dat van een collega.

Een geschiedenisdocent stelt andere vragen dan een docent die zich met taal bezighoudt: dat komt bij elkaar, je zoomt steeds in op een bepaald aspect, die verschillende perspectieven komen samen. Waarom gebruiken we dat woord 'griepgolf' eigenlijk? Waar kom je dat woord 'golf' nog meer tegen en hoe helpt ons dat dan om het woord griepgolf betekenis te geven? Nieuwsgierig worden naar taal is een basis voor leren.

Professionals in het werkveld hebben een complex beroep: Taalbewust bouwen aan (to)taalontwikkeling kent weliswaar ingrediënten maar er is geen kant en klaar recept voor. In wezen wordt het steeds ter plekke met de doelgroep op een bepaald moment in de tijd, in de maatschappij gemaakt. Taalontwikkeling kan daarmee niet losgezongen zijn van kennisontwikkeling, persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke ontwikkeling.

We buigen ons in de toekomst nog meer over de vraag wat zij, ieder vanuit hun eigen functie, rollen en taken nodig hebben om die opdracht te kunnen realiseren. Hoe kunnen we hen beter ondersteunen in die talige kant van hun werk. Daar ligt een grote, maar mooie uitdaging.

Lees hier de hele lectorale rede
van Wenckje Jongstra

OVER DE AUTEUR

Véronique Damoiseaux verzorgt als hogeschooldocent taal en docent van de NOVO-opleiding voor veranderkunde en organisatieontwikkeling bij KPZnext opleidingen en scholings- en adviestrajecten op maat in het PO en is daarnaast eindredacteur van *Veerkracht*.